

Amir Kapetanović

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2
10000 Zagreb
akapetan@matica.hr

DROBNIČEV RJEČNIK I HRVATSKA PREPORODNA LEKSIKOGRAFIJA

U radu se iznose podaci o posljednjem velikom leksikografskom projektu iliraca iz 1846/49. godine, rječniku Slovenca Josipa Drobniča. Rješenja toga rječnika analiziraju se u kontekstu preporodnih, pa i dopreporodnih rječnika, i to s obzirom na jezičnu politiku iliraca i njihovo planiranje u području leksika. Unatoč mnogim propustima i nedostacima rječnika pokazuje se da je ocjena Vladoja Dukata neprihvatljiva. Rad sa-
drža i podatke o Babukićevim dopunama tiskane verzije Drobničeva rječnika.

1. Dopreporodna hrvatska tradicija sastavljanja višejezičnih rječnika koji su otvoreni različitim hrvatskim idiomima¹ nastavljena je u preporodnom razdoblju. Od 1835. do 1850. nastala su tri samostalno objavljena leksikografska djela, ali i važni anekdni rječnici, primjerice "Daničina" *Sbirka nekojih rečih*, koju Dukat pripisuje Antunu Mažuraniću (Dukat 1937: 92), ili popratni rječnik objavljen uz Matičino izdanje Gundulićeva *Osmana*, što ga je sastavio Ivan Mažuranić i kojemu je u tom poslu pomagao brat Antun (Vončina 1993: 104). Antun Mažuranić objavio je popratne rječnike i uz vlastita "čitanja" stare hrvatske literature, na primjer uz izdanje *Zakona vinodolskoga* (1843) ili Lucićevih *Skladan'ja* (1847).

U tri samostalno objavljena rječnika, njemačko-hrvatskom/hrvatsko-njemačkom Richter-Ballmannovu (1839–40), njemačko-hrvatskom Mažuranić-Užareviće-
vu (1842) i hrvatsko-njemačko-talijanskom Drobničevu rječniku (1846/49)², suodnosni

¹Na primjer, u Vrančićevu je rječniku (1595) hrvatski jezik stavljen u odnos prema četirima europskim jezicima (latinski, talijanski, njemački i mađarski), a hrvatski stupac pokazuje neke leksičke praznine u suodnosu s ostalim jezicima, koje nisu samo tiskarske pogreške (usp. npr. *Securitas*). S druge strane, prema latinskim natuknicama *cur / quia / quare* stoji hrvatsko čakavsko i štokavsko *zač* i *zašto*.

²V. bibliografske podatke o trima rječnicima u popisu literature.

jezik je njemački, a ne latinski³. Richter-Ballmannov rječnik odmah se pokazao zastarjelim, ali ne samo zbog primijenjene predgajevske grafije nego i zbog nekonzistentne primjene ikavskoga i jekavskoga refleksa jata uz istovremenu primjenu grafema ž. Najuspjelijim rječnikom iz toga razdoblja smatra se Mažuranić-Užarevićev (Putanec 1962: 507). Taj je rječnik imao važnu ulogu ne samo za vrijeme preporoda, kad je trebalo “iz ništa stvoriti tehničku i naučnu terminologiju” (Dukat 1937: 95), nego i u poslijepreporodnim nastojanjima oko leksičke obnove hrvatskoga jezika (Samardžija 1997: 69). U poznatome enciklopedijskom pregledu leksikografije rječnik Slovenca Josipa Drobniča ocijenjen je “nešto boljim” od dvotomnoga Richter-Ballmannova i Veselićeve preradbe iz 1853/54. (Putanec 1962: 507). Iako Dukat u prilogu posvećenom “zgodama i nezgodama” Drobničeva rječnika ne ulazi u analizu rječnika, nego opisuje probleme oko njegove pripreme i izdavanja, ipak je zaključio da “Drobničev rječnik nema nikakve naučne vrijednosti. To je prosta kompilacija, sastavljena iz starijih rječnika, a udešena za praktičku potrebu širega občinstva” (Dukat 1943: 64). Nekoliko godina prije Dukat je drukčije zaključivao: “da su moderni rječnici književnoga jezika rijetkokad posve originalni” (Dukat 1937: 130)⁴. Dukatova paušalna ocjena toga rječnika uvukla se u novije jezičnopovijesne panorame: “Iako rječnik nema veće znanstvene vrijednosti, nego je tek kompilacija iz starijih rječnika, ipak se mnogo tražio i brzo prodao” (Vince 1978: 264).

2. Iz Dukatova priloga o rječniku iz 1846/49. saznajemo da je Drobnič⁵ bio jedan od onih Slovenaca koji su bili oduševljeni ilirskim pokretom, bio je kapelan i gimnazijski profesor (školovao se u Celju i Celovcu), osnovao je “Slovensku čbelu” (1850), skupljao je u slovenskim stranama usmenoknjiževne tekstove za Stanka Vraza, poslije je napustio “ilirstvo” i u Ljubljani 1858. izdao *Slovensko-nemško-talianski in taliansko-nemško-slovenski besednjak*, kojemu je prethodio njegov rječnik pripremljen u Zagrebu i tiskan u Beču 1846/49. Te je podatke Dukat uglavnom crpao iz *Slovenskoga biografskoga leksikona* (1925–32). Međutim, novija *Enciklopedija Slovenije*⁶ zanemarija je Drobničev doprinos hrvatskoj leksikografiji, prešućuje se “ilirska epizoda” i podaci iz njegova životopisa vezani uz razdoblje prije 1850. godine (ističe se njegova uloga u osnivanju glumačke škole, organiziranju kazališne sezone 1851–52, osnivanju čitaonice, uređivanje “Slovenske čbele”, pre-

³Do XIX. stoljeća u hrvatske rječnike latinski jezik unosi se ili kao ishodišni ili kao odredišni jezik. U preporodnom razdoblju iznimkom je jedino *Sbirka* u kojoj je latinski jezik jedan od odredišnih jezika (uz njemački).

⁴Na Dukatovu ocjenu rječnika upozoravam u radu o Vjekoslavu Babukiću (Kapetanović 2000: 1097).

⁵U *Enciklopediji Slovenije* (1988) navodi se kao *Josip Drobnič*, iako je na naslovnici rječnika iz 1858. potpisan kao *Jožef Drobnič*. Ilirci su kroatizirali njegovo prezime *Drobnič* > *Drobnič*. Priklanjajući se jezičnoj politici iliraca do 1850, vjerojatno je i sam Drobnič pristajao na tu prilagodbu svojega prezimena. U ovom članku njegovo prezime pišemo izvorno jer se od ilirske jezične politike poslije udaljio. Takvo rješenje, držimo, ne osporava njegove zasluge i doprinos hrvatskoj leksikografiji, a ni njegovu orijentaciju do 1850. godine.

⁶*Enciklopedija Slovenije*, 2, Ce-Ed, Mladinska knjiga, 1988, str. 355.

vođenje i izdavanje *Venca glediščnih iger* iz 1859. godine). Leksikografski rad J. Drobniča, prema toj enciklopediji, sužen je samo na slovenski rječnik iz 1858.

Drobnič je prvotno sastavio hrvatsko-njemački rječnik na temelju dopreporodnih (Belostenec, Jambrešić, Stulli, Voltiggi) i preporodnih hrvatskih rječnika (popratni rječnik uz Gundulićev *Osman* 1844, Richter-Ballmannov i Mažuranić-Užarevićev rječnik) te srpskoga rječnika Vuka Stefanovića Karadžića. Matica ilirska prihvatila je Drobničev rukopis rječnika (1845)⁷, a Antun Mažuranić bio je zadužen za doradu rukopisa prije tiskanja⁸. Drobničev je rječnik postao trojezičnim rječnikom jer je njemačkim istovrijednicama A. Mažuranić pridodao talijanske. Osim toga, povećao je broj natuknica, osobito nakon ishitrenih obećanja pretplatnicima o opsegu i brzini pripreme rječnika. O Mažuranićevu radu na rječniku svjedoči Babukićev *Predgovor drugi*: “paletkujuć osim ostalih rječnikah ponajviše upotrebi Stulla i Vuka te još u pomoć prizva Della Bellu (...). Pomnožavanje to počeh po prilici od reči ‘greben,’ s toga je, odtuda počamši, ovaj rječnik i savršenii” (Babukić 1849: XI). Mažuraniću je poslije u tom poslu pomagao V. Babukić: “u tom tegotnom poslu odlučim se ja početkom Veljače g. 1847, te mu budem u pomoći od sredine slova ‘O’ pa šve do kraja. Radili bi uvijek, ako nas kakovi drugi poslovi neprječahu, po tri uri večerom; jer danju svaki svoje tekuće poslove obavljah” (Babukić 1849: XI). Rječnik je objavljen u Beču 1849⁹, zajedno s Babukićevom drugom slovnicom (također na njemačkom i talijanskom)¹⁰, uz brojne “zgone i nezgone” koje opisuje taj Babukićev predgovor i Dukatov prilog iz 1943.

3. Natuknice u Drobničevu rječniku poredane su uobičajenim abecednim slijedom, ali, kao u dopreporodnim rječnicima, natuknice koje počinju dvoslovnim grafemima razvrstavaju se prema prvom članu dvoslova. Tako su natuknice koje počinju dvoslovima *dj* (= /ʒ/) i *dž* (= /ʒ/) uklopljene u “slovo d” (slijed: *dizga, djak, djavao...*, *djuture, dlaka...*, *džamija*), a natuknice koje počinju dvoslovnim grafemima za foneme /l/ i /n/ (*ljut, njegov*) svrstane su u abecedni red “slova l” i “slova n”. Posve je razumljivo zašto su natuknice koje počinju neotiranim skupom /l/ + /ě/ (*lěk*) i /n/ + /ě/ (*něga*) također svrstane u “slovo l” i “slovo n”.

⁷ U NSK u Zagrebu čuva se prvotni (doduše, drugim perom ponešto redigiran) Drobničev rukopis hrvatsko-njemačkoga rječnika (djelomice u “slovo A” naknadno su dodani talijanski ekvivalenti uz njemačke, sign. R 3941-1) i nepotpuni trojezični rukopis rječnika (“slovo U–Ž” te dva aneksna onomastička priloga, sign. R 3941-2).

⁸ O tom Mažuranićevu zadatku svjedoči Babukićev nacrt pisma J. Drobniču (Zagreb, 18. VII. 1845) u kojem Babukić kaže da se talijanski ekvivalenti trebaju dodati “za korist primorskih naših pokrajinah i Dalmacie, gdje talijanština vlada”. Pismo se čuva u NSK (sign. R 3992-a) među Babukićevom korespondencijom zajedno s nečjelovitim rukopisom drugoga “pisma” (Zagreb, 18. IX. 1849), a to je drugo pismo zapravo ulomak iz Babukićeva predgovora Drobničevu rječniku.

⁹ Rječnik je izlazio u svescima: prvi svezak otisnut je koncem lipnja 1846, drugi 1847, a završni 1849. godine; iste 1849. godine svesci su objedinjeni u jedan rječnik i objavljeni zajedno s Babukićevom gramatikom na njemačkom i talijanskom jeziku.

¹⁰ O trima Babukićevim slovnicama u svjetlu hrvatske gramatičke tradicije i suvremenoga gramatičkoga opisa v. dosad najopsežniji prilog: Tafra 1993.

Dublete kao što su *grobje/groblje*, *izaći/izajti* navode se i objašnjavaju zajedno kao ravnopravni natuknički oblici, a takva rješenja primjenjivali su i neki dopreporodni leksikografi (Stulli, na primjer). Naglasci natuknica ističu se kad je riječ o homogrfima *pàsti* (= pàsti) : *pâsti* (= pásti). Još se provodi nenovoštokavsko intonacijsko razlikovanje jednosložnih riječi koje imaju dug naglašeni slog, primjerice: *lûg* (= lûg, tj. pepeo) : *lûg* (= lûg, tj. gaj, šuma), kao u većini dopreporodnih rječnika, ali i Babukićevoj *Osnovi slovnice*. Može se zapaziti da još nije ujednačeno označivanje nenaglašenih duljina u nekim primjerima (*posó, òtòk*). Kao zasebne natuknice uzimaju se deminutivi i augmentativi (*stvarca, šaljivčina*). Antroponimi (“kàrstna imena mužka i ženska”) i toponimi (“někoja imena zemljopisna”) izdvojeni su u dva zasebna onomastička priloga na kraju rječnika, kao u Mažuranić-Užarevićevu rječniku. Međutim, neki se onomastički podaci mogu pronaći i među općim leksikom (npr. natuknice *Jegjupat, Jegjupka, Lada, Perun, Podravina, Podunavac, Poljska*).

Iza natuknice navode se sustavno gramatički podaci (uglavnom rod imenica i vid glagola), ali se ističu i inačice te promjene u deklinaciji, konjugaciji i komparaciji, npr. *gonetalac*, taoca, talca; *inokostan*, stna (sna), stno (sno); *hripati*, am, ljem; *gnati*, renem, ženem; *moći*, mogu, morem, možem; *izašao* (izašó), izašla, o; *dubok*, komp. dublji. Uz neke natuknice glagola, koji nisu ovjereni bez prefiksa, popisuju se mogući prefiksi, pa takvi rječnički članci imaju istu ulogu kao članak koji se sažoji od natuknice s uputnicom, na primjer:

Kâpati (in der Zusammensetzung mit: iz, na, o, po, pre, pro, raz, u, za), pam, v. a. i. (von kopati);
s. Izkâpati, Nakâpati, Okâpati, Pokâpati, Prekâpati, Prokâpati, Ukâpati, Zakâpati.

Uputnica je česta pojava. Pomoću uputnica stvorena je mreža leksičkih odnosa (sinonimi, dublete), ali se tako nameće izbor ili se predlažu bolja/normativna rješenja, na primjer:

*Bunar, m. s. Studenac, Zdenac.

*Fenjer, m. s. Svěćnica, Světilnik.

Hruška, f. s. Kruška.

Hudožestvo, n. (*krsl.*) s. Umětnost.

Ložica, f. richtiger ožica, vom *krsl.* lžica; s. Ožica, Žlica.

Uputnicom se upozorava i na vidski parnjak glagola:

Nasipavati, vam, v. a. i. s. Nasipati.

Sasuti, spem, v. a. p. s. Sasipati.

Osim njemačkih i talijanskih ekvivalenata kadšto se na desnoj strani članka javljaju sintagme i/ili frazemi, na hrvatskom i u prijevodu. Navođenje frazema u hrvatskim rječnicima ima dugu tradiciju (od Mikaljina rječnika). Ponekad je nave-

dena rekcija glagola. U obradi se višeznačnica leksička značenja razdvajaju, naznačen je izvor iz kojega je preuzet ne samo leksem ili frazem nego i pojedino značenje (npr. Karadžić, Della Bella, Stulli, Gundulić):

Posvetiti, tim, v. a. p. 1) heiligen, weihen, *consecrare*; 2) widmen, zueignen, *dedicare*; 3) heilig sprechen, *santificare*; 4) segnen, *benedire*.

Voden, a, o, *adj.* Wasser-, waßerig, *acquoso*; – a nēdelja, (Vuk), die erste Woche nach Ostern, *prima settimana dopo la pasqua*; – a bolest, Wassersucht, *idropista*.

Vučac, čca, *m.* (Gund.) Degen, *m. spada*.

Darovati, rujem, v. a. i. (koga čim) beschenken, begaben, *regalare*; – (komu što) schenken, *donare*.

Dirati, ram, v. a. i. berühren, anrühren, *toccare*; – u sàrce, zu Herzen gehen, *toccar il cuore*; – u tudja prava, in fremde Rechte greifen, *toccare i diritti altrui*.

4. Turcizmi se označuju zvjezdicom uz natuknicu, međutim, nisu sve riječi turskoga podrijetla ili posredovanja označene, a to su davno prihvaćeni i usvojeni orijentalizmi (npr. usvojenice *biser*, *čaša*, *čarapa*, *čaršija*). Ima i tiskarskih pogrešaka (npr. zvjezdica uz natuknicu *galiot*), ali i krivih procjena (zvjezdica uz *ganak*, nema je uz natuknicu *bula*)¹¹. Većina turcizama, sudeći prema napomenama iz Drobničeva predgovora, preuzeta je iz Karadžićeva rječnika.

Uz neke natuknice javljaju se i kratice etimoloških odrednica. Najzanimljivije i najbrojnije su one koje se odnose na slavenske jezike. Neočekivano je malo označenih bohemizama (*dopis*, *ohotan*, *opetovati*, *posada*...), na primjer, češkim podrijetlom nije označen *uzor*. No, ima poredbenih pokušaja, povezuju se slavenski jezici: *upliv* je označen kao poljska i češka riječ, *ured* kao poljska, češka i ruska, *otrok* kao slovenska i crkvenoslavenska.

Neke su riječi označene kao bugarske (npr. *moma*, *momčad*, *nužda!*), *ostrov* je određen kao “sjevernoslavenski”, a slavenskim leksikom možemo smatrati i imenice kao što su *jar* i *kol*, označene kraticom *obsol.* (= obsoletius?). Međutim, najviše pozornosti privlači sloj koji je označen slovenskim, ruskim i crkvenoslavenskim.

Uz brojne natuknice stoji odrednica *slav.*, što isprva i ne začuđuje jer, rekli bismo, autor je rječnika Slovenac pa unosi i slovenski leksik. Ako pak analiziramo taj sloj u rječniku, utvrdit ćemo da je riječ o kajkavskom leksiku preuzetom uglavnom iz Belostenčeva i Jambrešićeva rječnika, priručnika koje Drobnič navodi kao izvore za rječnik (ne spominje nijedan slovenski). I u Richter-Ballmannovu rječniku postoje natuknice *pozoj*, *tenja*, *oblok*, *kukac*, ali nisu označene kao kajkavske ili slovenske, a nisu ni izostavljene zato što su kajkavske. U tiskanoj verziji Drobničeva rječnika sve su te “slovenske” riječi fonološki prilagođene štokavskom jeziku sustavu, npr. *bogac* (< bogec), *cucak* (< cucek), *čalaran* (< čalaren), *obleći*

¹¹ Zvjezdicom su turcizmi označeni i u Drobničevu rukopisu rječnika (R 3941-1). U tom rukopisu nema zvjezdice uz *galiot* i *bula*, a stavljena je uz *ganak*.

(< obleći), *stekaο* (< stekel). Na taj su način ilirci uklapali kajkavski leksički pritek u glavni štokavski tok u kojem se oblikovao hrvatski standardni jezik. Takva, ali i radikalnija rješenja na maksimalno suženom kajkavskom korpusu poslije su primjenjivali vukovci, a to se osobito odrazilo u koncepciji i izvedbi Akademijina rječnika (npr. natuknice koje nikad u novoštokavskim izvorima nisu potvrđene zrcale novoštokavske fonološke značajke).

Kajkavski hungarizmi, kao što su *dederan*, *gingav*, u Drobničevu su rječniku također “slovenski”, ali *jezero* (= tisuća) nema oznaku ni mađarskoga ni slovenskoga podrijetla. Za Drobničev rječnik karakteristična je ovakva distinkcija leksičkih značenja koja može i danas vrijediti između hrvatskoga jezičnoga standarda i kajkavskoga književnoga jezika:

Posnažiti, žim, v. a. p. 1) stärken, verstärken, *corroborare*, *fortificare*; 2) (slov.) reinigen, säubern, *nettare*, *purgare*.

Većina leksikografskih članaka u kojima je natuknica “slovenskoga” podrijetla sadrži uputnicu prema natuknici koja je upotreбно neobilježena (ili se na taj način preporučuje/propisuje kao neutralna):

Kotrig, m. (slov.) Glied, n. *membro*, s. Ud, Udo, Član; Gelenk, n. *articolo*, s. Članak, Sgloba.

Pohižtvo, n. (slov.) s. Pokućstvo.

Ostalo je nejasno zašto je kajkavski leksik označen slovenskim. Kako bismo to razumjeli, moramo poznavati tadašnju klasifikaciju južnoslavenskih jezika/dijalekata, a u nekoliko navrata izložio ju je Vjekoslav Babukić. On je, naime, razlikovao ime “naroda u *narodopisnom* (ethnografskom) i *dèržavoslovnom* (političnom) smislu” (Babukić 1854: VII), pa je kajkavsko ili slovensko upotrebljavao u “narodopisnom” smislu. “Narodopisno” dijeli ilirski jezik na četiri grane, a prvu imenuje “kajkavskom tj. *slovenskom*”, a rasprostranjena je “u Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj, Hèrvatskoj (između *Save* i *Drave* iliti u tako nazvanoj *gornjoj Slavoniji*) i zapadnoj Ugarskoj...” (Babukić 1861: IX). Osim ideologije na ondašnju su klasifikaciju utjecali i neriješeni genetskolingvistički problemi.

Kraticom *krsl.* u rječniku je označen leksik koji potječe iz crkvenoslavenskoga jezika, na primjer: *ad*, *brak*, *bračan*, *čislo*, *gvozd*, *hodataj*, *hram*, *horugva*, *izredan*, *junoša*, *kleveta*, *klevetnik*, *kovčeg*, *mitar*, *oblagati*, *otrok*, *pisme*, *polza*, *riza*, *velbljud* itd.

Junoša, m. (*krsl.*) Jüngling, m. *un giovine*; -, f. junges Mädchen, n. *donzella*; s. Mladić i Mladica.

Mito, n. plaća, što se daje službenikom, Liedlohn, Dienstlohn, m. *paga che si da alla servitu*; Bestechung, f. dono che si da per subornare; -, (*krsl.*) Zoll, m. Mauth, f. *dazio*, *gabella*; s. Carina.¹²

¹² Ovaj rječnički članak pokazuje da se mjestimice u rječniku osim istovrijednica pojavljuju i leksiografske definicije, i to ne samo na njemačkom i talijanskom nego i na hrvatskom jeziku.

Ilirci su poznavali literaturu koja je obrađivala gramatiku crkvenoslavenskoga jezika, npr. Babukić u *Osnovi slovnice* navodi priručnike Dobrovškoga, Smotrickoga i Mrazovića (usp. Babukić 1836: X), a uvidu je pridonio svakako i bliski susret sa starijom tropismenom hrvatskom književnom baštinom (Vončina 1987; Kapetanović 2000: 1082–1085). Već je J. Stulli u *Rječosložju* navodio izvor crkvenoslavenskomu leksiku koji je ekscerpirao iz glagoljskih misala i brevijara. Međutim, u Drobničevu rječniku novost je izdvajanje i imenovanje crkvenoslavenskoga (staroslavenskoga) kao posebnoga slavenskoga književnoga jezika. Većina natuknica determiniranih crkvenoslavenskim podrijetlom potvrđena je doista u staroslavenskim vrelima. Ima i neobičnih rješenja, npr. leksem *propovijed* označen je crkvenoslavenskim podrijetlom (doista potvrđen u crkvenoslavenskim vrelima), ali se upućuje na *prediku* (posuđenu iz latinskoga). Međutim, neki leksemi nisu označeni kao crkvenoslavenski, a potječu iz tih izvora (kao arhaizmi potvrđeni su također u književnim tekstovima renesansnih hrvatskih književnika, npr. *vethi, rab, prug, vuhviti*).

Posuđenice iz ruskoga jezika načelno su ušle iz bar dvaju razlučivih izvora, a to su dopreporodni rječnici (Della Bellin i osobito Stullijev rječnik) te slavenosrpski jezik. Za prvi izvor primjeri mogu biti *ljubopitan* (= ljubazan), *vesna* (= proljeće), a za drugi *popečitelj* (= ministar). Iz Stullijeva rječnika preuzeta su neka rješenja koja su Della Bella i Stulli uzeli iz ruskoga, a u Drobničevu rječniku ne označuje im se rusko podrijetlo (npr. *djetovod* za “pedagog” prema Della Belli i Stullijevim izvedenicama te složenice). S druge strane, *suprug* je označen kao rusizam, premda je crkvenoslavenskoga podrijetla.

Osim posuđenica u rječnik su ušle i riječi iz hrvatskih dijalekata (npr. *japa, malin*). Kadšto se uz takve natukničke riječi pored natukničkih oblika pojavljuju odrednice, npr. *šemutati* i *šenac* je “küstenländisch” (= primorski, tj. čakavski), a *dohitiiti, gospar, povětarce, triš* potječu, prema rječniku, iz Dubrovnika. Pouzdani informant za “küstenländisch” bio je nedvojbeno A. Mažuranić, a za riječi “dubrovačke” (ragusanisch) “informant” je očito bio Ivan Gundulić (navedene “dubrovačke” riječi preuzete su iz aneksnoga rječnika koji je 1844. objavljen u izdanju Gundulićeva *Osmana*). U drugoj polovici rječnika uz pojedine natuknice označuje se poneka “osobita” riječ koja je uzeta iz Gundulića, Stullija, Della Belle, Karadžića itd., a istaknute su ponekad i razlike među pojedinim leksikografskim priručnicima:

Štir, *m*, trava, po Vuku: *amaranthus blitum*. Linn.; a po Stullu: *mercurialis annua*, Bingelkraut, s. Šćir.¹³

Važan doprinos u funkcionalnostilskom raslojavanju leksika u leksikografiji XIX. stoljeća dao je B. Šulek, osobito u *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenoga nazivlja* (1874/75). U Drobničevu rječniku navode se, doduše rijetko, podaci o stilskoj upotrebi (ograničenja):

¹³ U rječniku nema natuknice *šćir*. Za bilje dolaze latinski ekvivalenti.

Škarap, rpa, *m.* (in der Baukunst), Abdachung, *f.* Böschung, *f.* *scarpa*, s. Nagib.

Pajiti, jim. *v. n. i.* (in der Kindersprache) schlafen, *dormire*; s. Nunati.

Pobro, bra, *m.* (im freundlichen Umgange, *in conversazione familiare*), s. Pobratim.

Pojac, jca, *m.* Sänger (in der Kirche), *m. cantatore di chiesa*.

Utva, *f.* eine Art Ente (in den Volksliedern), *sorta d'anitra (nei canti popolari)*.

Za neke natuknice umjesto ekvivalenata navedeni su etnološki podaci ili tumačenja iz slavenske mitologije. To je uobičajena situacija u dvojezičnim ili višejezičnim rječnicima (*anizomorfizam*) kad za leksem iz polazišnoga (izvorišnoga) jezika nema istovrijednice u odredišnim (ciljnim) jezicima (v. o tome: Zgusta 1991: 275–277):

Lada, *f. nom. prop.* eine slavische Göttin, eher Juno (vlada?) als Venus, *una dea presso gli antichi Slavi, probabilmente Giunone, così detta da vladati, regnare o governare*; in der Dichtersprache soviel als Gema[h]lin, *nella lingua poetica si adoperava per "la moglie."*

U nekim se leksikografskim člancima Drobničeva rječnika osim osnovnoga navodi i preneseno značenje, označeno odrednicom *fig.* (= figurativno):

Kaditi, dim, *v. a. i.* räuchern, *incensare, profumare*; -, *fig.* schmeicheln, *lusingare*.

Potaknuti, nem, *v. a. p. n. p.* oganj, anschüren, *attizzare*; -, *fig.* aufmuntern, anspornen, anschüren, *stimolare, incitare, istigare, spronare*, s. Poticati.

U rječnik su ušli i mnogi neologizmi i arhaizmi, koji pripadaju pasivnom leksiku. Nastojanje da oni uđu u aktivni leksik dio je leksičkoga planiranja preporoditelja. Također, unošenje arhaizama bilo je korisno (Dukat: "praktično") jer se tada ponovno otkrivaju i objavljuju hrvatske književne starine. Članci u kojima se tumače arhaizmi često dolaze s uputnicama:

Lě, *adv.* wohl, wirklich, *invero, davvero*; doch, dennoch, *tuttavia, con tutto ciò*; s. Ipak.

Neologizmi u preporodno doba vezani su uglavnom uz stvaranje terminologija. Ipak je teško sa sigurnošću reći tko ih je i gdje prvi put upotrijebio. Istraživanja pokazuju da mnogi neologizmi koje smo pripisivali B. Šuleku potječu iz Mažuranić-Užarevićeva rječnika, a mnogi su u taj rječnik ušli iz "Danice ilirske" ili "Daničine" *Sbirke* (npr. *jezikoslovje*). Novija istraživanja također pokazuju da se neki za preporoda nastali neologizmi prvi put u preporodnoj leksikografiji pojavljuju upravo u Drobničevu rječniku, npr. kalk *željeznica* (v. Putanec 1999: 293).

Osim "Danice ilirske" (rubrika *Starine ilirske*) i časopis "Kolo" povremeno je u gajicu prenosio stare hrvatske isprave i dokumente pisane hrvatskim jezikom¹⁴, prije Kukuljevićeva "Arkiva" i zbirke *Acta Croatica*. Uvod jednoga nepotpisanoga

priloga koji je objavljen u V. knjizi “Kola” (*Listine hârvatske*) govori o važnosti izdavanja starih hrvatskih listina s obzirom na planiranje i izgrađivanje pojedinih terminologija te o ondašnjim težnjama i spoznajama o razvijenosti književnoga jezika u prošlosti i sadašnjosti: “Mi težimo i nastojavamo, naš književni jezik u javni život da privedemo, da njim sbori javno nesamo težak i vojak, već i gradjan i knez, da se razleže od sela do grada, da se ori jednako po kolibah i palačah, da se pronosi u javnih skupštinah i po sviuh društvenih sastancih. I baš listine ove posvêdočavaju pred svêtom: 1) da je književni naš jezik već davno steko to pravo, 2) da ga je od starine pa do našeg vêka uživao to s manjom to s većom slavom, a 3) da je taj jezik već tako izobražen, te se njime sve može izraziti bez zatezanja, ako čovêk samo hoće da uči i protresa stara pisma. Osobito je od znamenitosti za nas, da se u listinah naših nalazi gotovo svakolika terminalogija [!] juridička, pa nam nebude više trêba, od nevolje kovati novih rêčih za imenovanje pojamah pravstvenih.”¹⁵

5. Drobničev slovensko-njemačko-talijanski rječnik iz 1858. nastavlja koncepciju i iskustva stečena u izradi trojezičnoga rječnika iz 1846/49, ali malo se paralela može povući između tih dvaju rječnika jer je riječ o obradi drugoga materijala, slovenskoga leksika.

Međutim, rad na Drobničevu hrvatskom rječniku nastavio se i nakon što je objavljen. V. Babukić godinama ga je dopunjavao sve do svoje smrti. Babukićev interfolirani primjerak, koji se čuva u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici¹⁶, s više od tisuću umetnutih i presavijenih te grafitnom olovkom sitno ispisanih listića, nije objavljen i proučen¹⁷. Babukićevu leksikografskom predanom radu divio se T. Smičiklas (Smičiklas 1876: 53–54) i nadao se da će rezultat toga rada postati jednim od izvora Akademijinu rječniku. Međutim, to se nije ostvarilo.

U ovom radu ne možemo istaknuti sve Babukićeve doprinose, osobito one koji se odnose na konkretne primjere (npr. dodani leksik s obzirom na prethodne rječnike i Akademijin rječnik te na Šulekov rječnik znanstvenoga nazivlja (1874/75) koji je otisnut godinu dana prije Babukićeve smrti), ali se ipak može dobiti određena slika.

¹⁴ V. časopis “Kolo” (izlazio 1842–1853): knj. I, str. 89–94 (*Starinski dëlmi list od god. 1585*); knj. II, str. 87–88 (*Starinski otvoreni list od god. 1457. Original glagoljski*); knj. V, str. 66–71 (*Listine hârvatske*), knj. VIII, str. 81–101 (*Listine hrvatske. Od A. T. Brlića*), a tu se može ubrojiti i važan prilog A. Mažuranića *Zakon vinodolski*, knj. III, str. 50–97.

¹⁵ *Listine hârvatske*, “Kolo”, knj. V, Zagreb 1847, str. 67.

¹⁶ U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuvaju se pod istom signaturom (R 3410) dva tiskana interfolirana primjerk rječnika (R 3410a, R3410b) i jedan tiskani interfolirani primjerak Babukićeve gramatike, koja je objavljena zajedno s Drobničevim rječnikom 1846/49. B-primjerak rječnika pripadao je Stanku Vrazu (nabavljen je 1954. godine od Znanstvene knjižare u Zagrebu) i sadrži dopune na interfoliranim stranicama, ali zanemarive ako ga usporedimo s količinom dopuna Babukićeva a-primjerk. Važno je naglasiti da rad na Drobničevu rječniku nakon njegove tiskane verzije ni S. Vraz ni V. Babukić nisu smatrali konačnim, nego temeljem na kojem treba izrasti bolji i opsežniji.

¹⁷ Za izvor još uvijek neobjavljenim Dopunama Akademijina rječnika uzeta je tiskana verzija iz 1846/49.

Babukić je u tom primjerku vidio vlastitu “bazu podataka”, nacrt i građu za neki budući rječnik. Ta građa nije posve razrađena i ujednačena podacima jer ćemo kadšto naći samo natuknicu, ili natuknicu s akribično citiranim izvorom. Za neke lekseme donosi potvrdu i iz nekoliko izvora, npr. crkvenoslavenskim podrijetlom određuje *dil* (= radi, zbog), a potvrde navodi iz Čubranovićeve (zapravo Pelegrinovićeve) *Jeđupke* i Lucićevih *Skladan'ja*. Mnoštvo je potpuno obrađenih leksikografskih članaka s gramatičkim podacima i njemačkim ekvivalentom/ekvivalentima (kadšto je zabilježen samo izvor, a kadšto se donose opširne leksikografske definicije na hrvatskom jeziku).

Povećao se i broj uputnica u odnosu prema tiskanoj verziji Drobničeva rječnika (a time se povećao broj dubleta i sinonima). Nema mnogo ispravaka u tiskanom tekstu, ali na umetnutim listićima Babukić dopunjuje, dorađuje i razrađuje postojeće leksikografske jedinice (novi frazemi, sintagme, značenja leksema, dopisuje sinonime postojećim njemačkim istovrijednicama). Bilježi ponekad naglasak natuknicama, ali ni tada ne prihvaća Karadžićeve naglasne znakove za duge naglaske, drži se hrvatske akcentološke tradicije i Mažuranićeva “nauka o akcentu” (1859).

Iako preuzima mnogo štokavskoga leksika iz Karadžićeva rječnika, ne odustaje ni od unošenja novih kajkavizama (označuje ih i dalje etimološkom odrednicom *slov.*). Među njegovim dopunama ima i crkvenoslavizama (*krsl.*), ali i posuđenica iz latinskoga i grčkoga (npr. *kultura / egida*). Nekim bohemizmima koji nisu tako označeni u tiskanom rječniku dodaje etimološku odrednicu (npr. uz *lučbu*).

Nije dosad detaljno istražena, ali je uočena povezanost preporoditelja s Della Bellinim rječnikom (Vončina 1993). Babukić ne samo da crpe iz njegova rječnika nego poput Della Belle pokušava rezimirati određeni jezičnoknjiževni kontinuitet: Babukić leksik preuzima od petrarkista do suvremenih mu tekstova (npr. iz Preradovićeve *More*, objavljene u “Viencu” 1872, uzima leksem *ljuljačka*). Po toj širini i dubini zahvata u dopreporodnu i preporodnu literaturu njegov je leksikografski rad sukladan nastojanjima koja su se pokazala već u njegovoj trećoj gramatici (1854), paljetkuje iz “Narodnih novina” i “Pozora”, Šulekova nekrologa Gaju, basni i zagonetki, preporodnoga pjesništva kao što je Preradovićevo, zatim dopreporodnoga Marulića i Lucića, Vetranovića, Ranjinâ, Kavanjina, Gundulića, Kačića, Vitezovića, Đurđevića, Kanižlića itd., te Belostenčeva i Jambrešićeva rječnika, Della Bellina, Stullijeva i Karadžićeva, a informanti su mu bili i učenici (npr. zapisuje učenikovo prezime uz natuknicu *krasuljak* s leksičkim značenjem “šaren cvijet”).

Zaključak

Drobničev rječnik nastao je na tragu hrvatske dopreporodne i preporodne leksikografske tradicije. Budući da nije bio izrađen hrvatsko-njemački Mažuranić-Užarevićev rječnik, Drobničev je rječnik bio ispunio tu prazninu. To je prvi veći trojezični preporodni rječnik, ujedno i prvi preporodni u kojem se javlja talijanski. Osim što mu je natuknička strana hrvatska, prednost je toga rječnika što se uz nje-

mačke ekvivalente hrvatski leksik tumači talijanskim, a to je potaknuto ilirskom jezičnom politikom integracije svih hrvatskih područja (osim širega slavenskoga povezivanja). Iako se leksik već u dopreporodnim rječnicima pokušava razgraničiti po podrijetlu (npr. Belostenčev rječnik), u preporodnom Drobničevu rječniku etimološkim odrednicama leksik se razgraničuje na suvremeni način prema ishodišnim jezicima ili jezicima posrednicima, ocrtavaju se i poredbeni pokušaji između slavenskih jezika, javlja se crkveno-slavenski kao poseban slavenski jezik.

Premda u njemu ima mnogo arhaizama i neologizama koji poslije nisu prihvaćeni, oni nisu uneseni nepromišljeno, sastavni su dio leksičkoga planiranja iliraca (pasivni > aktivni leksik). Unošenje određenoga broja arhaizama i dijalektizama motivirano je pragmatičnošću, tadašnji hrvatski književnici unose u svoje tekstove arhaizme i ostale značajke jezika starije hrvatske književnosti, a ponovno se otkrivaju i objavljuju hrvatske književne starine. Kajkavizmi uzeti iz Belostenčeva i Jambrešićeva rječnika uklapaju se u leksički fond, doduše, fonološki su prilagođeni štokavskoj osnovici hrvatskoga standardnoga jezika (etimološku odrednicu *slov.* treba shvatiti kao oznaku za kajkavski, koji se prema ondašnjoj klasifikaciji i shvaćanju izjednačivao sa slovenskim idiomima).

Iz svih tih razloga Dukatova ocjena nije prihvatljiva. Unatoč mnogim pogreškama i nedostacima, iz Drobničeva “malog” rječnika, zajedno s Babukićevim opsežnim i nezavršenim dopunama (u kojima bolje upoznajemo V. Babukića kao leksikografa), možemo mnogo doznati o leksičkom planiranju, svijesti o jezičnom kontinuitetu te o jezičnoj politici hrvatskih preporoditelja.

Literatura i vrela

- Babukić, V. (1836) *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga uređjena Vėkoslavom Babukićem*, [P. o.] kod Milana Hiršfelda, Zagreb. [Prvotno u *Danici ilirskoj*, II, br. 10–15.]
- Babukić, V. (1849) Predgovor drugi od V. B., u: *Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik od Josipa Drobnića sa osnovom gramatike ilirske (protumačenom němački i talianski) od Vėkoslava Babukića*, Beč, str. IX–XV.
- Babukić, V. (1854) *Ilirska slovnica, sastavi Vėkoslav Babukić c. kr. professor*, Brzotiskom nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb.
- Babukić, V. (1861) Jezik Jerolima Kavanjina, u: *Bogatstvo i ubožtvo, Velepjesan u 30 pjevanjah...*, Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, str. IX–XIV.
- Drobnič, J. (1846/49) *Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik od Josipa Drobnića sa osnovom gramatike ilirske (protumačenom němački i talianski) od Vėkoslava Babukića*, Beč. [Usto, rkp. koji se čuvaju u NSK: sign. R 3941a, R 3941-1, R 3941-2, R 3992a.]
- Drobnič, J. (1858) *Slovensko-nemško-talianski in Taliansko-nemško-slovenski besednjak*, Spisal in ob svojem natisniti dal Jožef Drobnič, Natisnil Jožef Blaznik, Ljubljana.
- Dukat, V. (1937) Rječnik Mažuranića i Užarevića, *Rad JAZU*, knj. 257, Zagreb, str. 83–132.

- Dukat, V. (1943) Zgode i nezgode Drobničeva rječnika, *Hrvatsko kolo*, knj. XXIV, Zagreb, str. 54–65.
- Enciklopedija Slovenije* (1988) 2, Ce–Ed, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Kapetanović, A. (2000) Hrvatski preporoditelj Vjekoslav Babukić, *Forum*, XXXIX, knj. LXXII, br. 7–9, Zagreb, str. 1080–1109.
- Kolo* (1842–1853) pretisak, knj. I–IV, Erasmus, Zagreb 1993.
- Mažuranić, I. – Užarević, J. (1842) *Deutsch-ilirisches Wörterbuch / Němačko-ilirski slovar*, Zagreb.
- Putanec, V. (1962) Leksikografija kod Hrvata, Srba i Crnogoraca [natuknica Leksikografija], *Enciklopedija Jugoslavije*, Jugos–Mak, Zagreb, str. 503–508.
- Putanec, V. (1999) Etimološki prinosi (16–20)..., *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 25, Zagreb, str. 289–322.
- Richter, A. M. – Ballmann, A. J. (1839/1840) *Ilirsko-nemacski i nemacsko-ilirski rukoslovník... / Ilirisch-deutsches und deutsch-ilirisches Handwörterbuch...*, Beč.
- Samardžija, M. (1997) Imeničke složenice u Mažuranićevu i Užarevićevu rječniku, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Novi niz: kolo VI, knjiga 35, Matica hrvatska, Zagreb, str. 67–81.
- Sbirka nekoliko rječih, koje su ili u gornjoj ili u donjoj Iliriji pomanje poznane, *Danica ilirska*, I, Zagreb 1835. [Umjesto 51. i 52. broja prvoga tečaja.]
- Smičiklas, T. (1876) *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Zagreb.
- Tafra, B. (1993) *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Znanstvena knjižnica, Matica hrvatska, Zagreb.
- Vince, Z. (1978) *Putovima hrvatskoga književnog jezika, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Vončina, J. (1987) Recepcija književne baštine, *Dani hvarskog kazališta, XIII: Hanibal Lucić*, Književni krug, Split, str. 1–41.
- Vončina, J. (1985, 1993) Hrvatski narodni preporod i Gundulićev *Osman*, *Preporodni jezični temelji*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Novi niz: kolo I, knjiga 3, Matica hrvatska, Zagreb, str. 44–122.
- Vončina, J. (1991, 1993) Della Bellin odraz na hrvatski narodni preporod, *Preporodni jezični temelji*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Novi niz: kolo I, knjiga 3, Matica hrvatska, Zagreb, str. 22–27.
- Zgusta, L. (1991) *Priručnik leksikografije*, I. izdanje [prijevoda], Svjetlost, Sarajevo.

**DROBNIČ'S DICTIONARY
AND CROATIAN NATIONAL REVIVAL LEXICOGRAPHY**

Summary

The paper reveals data on the last Illyrian lexicographic project from 1846/49, the Dictionary by a Slovene Josip Drobnič. Definitions provided in the dictionary are analysed in the context of Croatian Revival and Pre-Revival dictionaries, with reference to the Illyrianists' linguistic politics and their plans in the field of lexis. Despite many omissions and shortcomings of the dictionary, it is shown that Vladoje Dukat's evaluation cannot be accepted. The paper also contains information on appendices in Babukić's printed version of the Drobnič's Dictionary.

Ključne riječi: Josip Drobnič, leksikografija, Antun Mažuranić, Vjekoslav Babukić

Key words: Josip Drobnič, lexicography, Antun Mažuranić, Vjekoslav Babukić